

ПАЛОМНИЦЬКИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: ВИТОКИ, РІЗНОВИДИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Данільєва Юлія Геннадіївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри туризму і готельного господарства, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Луганськ.

Анотація

У статті досліджено сутність паломництва як явища духовно-культурного життя, висвітлено особливості організації паломницького туризму, розглянуто його форми та різновиди, визначено перспективні регіони міжнародного паломницького туризму в Україні. У різних регіонах України збереглися історико-культурні пам'ятки різних релігій та етносів, які мають стати об'єктами зацікавленості міжнародних туристів. Сучасне прямування України до європейського об'єднаного гуманітарного простору, ідентифікація української нації як європейської спільноти у соціо-політичному, історико-географічному та культурному вимірах відкривають можливості використання елементів досвіду взаємин між державою і релігійними об'єднаннями у різних країнах світу. Нами окреслено низку проблем, пов'язаних із подальшим розвитком міжнародного паломницького туризму в Україні, наголошено на необхідності активізації туристично-екскурсійної роботи і розробки відповідних туристичних маршрутів з метою отримання знань про історію, культуру та релігію в Україні, які є духовними стрижнями національної культури і об'єднуючою основою нації.

Ключові слова: паломницький туризм, релігія, культура, духовність, регіони.

ВСТУП

Наприкінці минулого століття до духовно-культурного життя громадян України увійшло забуте слово «паломництво». Це обумовлене, насамперед, падінням так званої «залізної завіси» і відкриттям кордонів для співвітчизників. Цілком закономірним наслідком тривалого панування в суспільстві атеїстичних ідей та ідеологічних приписів в оцінці релігійних явищ, антирелігійної пропаганди і порушення конституційного принципу свободи совісті є посилена увага громадськості до тих явищ, які довгий час перебували під забороною. За роки незалежності у конфесійному середовищі України відбулися істотні зрушення кількісного та якісного порядків. Передусім йдеться про масштабний розвиток інституційної мережі віросповідних організацій, зростання публічного авторитету церков, активізацію релігійних спільнот на ниві соціального служіння, деідеологізацію державної політики стосовно релігійно-церковної сфери, можливість громадян вільно задовольняти свої конституційні права на свободу совісті та віросповідання тощо.

Україна - держава багатьох національностей, конфесій і релігійних течій. Послідовність і цілеспрямованість державно-церковної політики України, ґрунтування її на конституційних положеннях і державних правових актах, що відповідають міжнародному праву і захищають свободу совісті, релігійні свободи

та права національних меншин і пересічних громадян України, створюють сприятливі передумови та можливості для розвитку вітчизняного і міжнародного паломницького туризму.

МЕТА РОБОТИ

Мета статті – розглянути особливості організації та перспективи розвитку паломницького туризму, з'ясувати його сутність, форми та різновиди, окреслити низку проблем, пов'язаних з подальшим розвитком міжнародного паломницького туризму в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сьогодні в Україні не існує значних перепон на шляху до співіснування різних народів, рас, культур, релігій тощо, держава усіяко перешкоджає проявам релігійного екстремізму, який завдає шкоди розвиткові міжнаціональних відносин. Нажаль, міжконфесійні конфлікти в Україні подекуди існують, хоча їх географія і динаміка значно звузилася і впала за останні роки, але вони не трансформуються у відкриті етнорелігійні протистояння. За даними Всесвітньої туристичної організації, щорічно здійснюють паломництво щонайменше 200 млн. осіб. З кожним роком в Україні також набуває популярності паломництво. Щорічно до лав паломників вливаються сотні тисяч людей. Специфіка паломництва визначається особливостями релігійної свідомості віруючих, що в свою чергу пов'язано з характером віроповчальної доктрини і культової практики тих чи інших регіональних напрямків. Отже, в умовах розвитку сучасної державної туристичної політики, колись втрачені традиції паломництва, освячені духовністю та справжньою вірою, в нашій країні набувають значного зростання.

Паломництво - явище культурного життя людства, специфічна духовна потреба безпосереднього спілкування зі святинами. У більшості релігій паломництво відіграє традиційну місіонерську роль, сприяючи утвердженню релігійних істин в суспільстві. Виникнення цього поняття (від лат. Palma - пальма) пов'язують зі словом «палома» – пальмова гілка, з якою мешканці Єрусалиму зустрічали Ісуса Христа. В сучасній науковій літературі частіше зустрічається таке визначення як похід віруючих до святих місць (місця паломництва) в надії отримати божественну святість[1, с. 214].

З другої половини ХХ ст. паломництво як культурне явище стає предметом уваги науковців. У теперішній час здійснюється дослідження даного явища в різних аспектах: історія паломництва розглядається А.Александровою[2], М.Біржаковим[3]; питанням класифікації і типології паломництва присвячені праці І.О. Козловського[4], О.Любіцевої[5] та ін. Дослідники М.Мальська[6], В.Ф. Кифяк[7], П.Яроцький[8] у своїх наукових роботах розглядають паломництво як виду туризму.

Деякі вчені не розрізняють понять «паломництво» та «релігійний туризм» як тотожних за сутністю але зазначають, що між ними є різниця, яку можна визначити за мотивацією подорожуючих: в першому випадку - це, духовна місія, яка спонукає людину до подорожі, в другому привалює пізнавальна мета, посилена духовною місією [9, с. 263].

Отже, зазначимо, що паломництво й пізнавальні тури релігійної спрямованості, організація масових відвідин монастирів, святих місць є різновидом релігійного туризму, який ділиться на декілька напрямів в залежності від глибини

ставлення людей до релігії. Паломництво в тій чи іншій формі розповсюджено практично у всіх релігіях і язичницьких культурах.

На міжнародному ринку туризму паломництво починає розвиватися все швидше. Але деякі його форми та різновиди вивчені не достатньо.

У науці звичайно виділяють кілька видів паломництва, які класифікуються за ознаками:

- за кількістю учасників і сімейної приналежності – індивідуальні, сімейні і групові;

- за тривалістю – тривалі і короткочасні паломництва (раніше по російським православним канонам паломництвом вважалася поїздка тривалістю більше 10);

- за сезонністю – цілорічні паломництва, а також приурочені до релігійних свят;

- за об'єктами відвідування – відвідування конфесійних культових місць (церков, монастирів, храмів), а також природних культових місць (гір, озер, печер);

- за місцем розташування об'єкта паломництва – внутрішні (у межах державних кордонів) і зарубіжні паломницькі тури;

- за ознакою обов'язковості – добровільні і обов'язкові паломницькі тури (наприклад, в ісламі паломництво хадж є обов'язковим для кожного правовірного).

Подорож з релігійними цілями — найдавніший вид туризму, що має глибокі історичні корені. Одними з перших туристів були середньовічні прочани. У силу релігійних переконань або цікавості щодо своєї або чужої віри, люди у всьому світі подорожують, щоб відвідати Святу Землю, Ватикан, Мекку, монастирі та інші святі місця. Цілей паломництва майже стільки ж, скільки самих паломників. Паломництва відбувалися і відбуваються, щоб позбутися від хвороби, уникнути нещастя, спокутувати гріх. Паломники з Англії в XIV–XV століттях здійснювали свої подорожі в основному в Рим, Єрусалим. Найчастіше їх подорожі були пов'язані з серйозними труднощами. Починаючи з 1388 англійські пілігрими, за наказом короля Річарда Другого, зобов'язані були отримати і мати при собі спеціальні дозволи, прообраз сьогоденного паспорта. Одні паломники подорожували з міркувань віри, багато інших відправлялися просто з любові до подорожей або рухомі мирськими мотивами, очікуючи знайти спілкування з веселими супутниками, розваги в придорожніх харчевнях та інші задоволення.

Сучасних паломників можна умовно поділити на дві категорії. До першою належать високоосвічені, які добре орієнтуються в реаліях церковно-суспільного життя, чітко уявляють собі мету і значення паломництва. Друга категорія паломників - це люди, які нещодавно переступили поріг храму. Здійснюючи паломництво, вони керуються найрізноманітнішими джерелами інформації, у тому числі розповідями інших паломників, не завжди компетентними. На їхню мотивацію великий вплив здійснює характер подачі інформації.

Одним з важливих аспектів паломницьких поїздок є їх духовно-просвітницька спрямованість. Під час відвідування святих місць люди дізнаються про історію і духовні традиції монастирів і храмів, особливості богослужіння, святих і подвижників благочестя, чие життя і діяльність були пов'язані зі святинями, які входять до паломницького маршруту. Паломництво відіграє також важливу загальноосвітню роль. Монастирі та храми на Русі завжди були не тільки місцем духовного діяння, а й культурними центрами. Тут віками накопичувалися

книги, ікони, твори прикладного мистецтва, вироби народних ремісників. Монастирські і храмові будівлі були головними архітектурними пам'ятками своєї епохи - особливо до XVIII століття. Цікаво, що багато монастирів, навіть у період боротьби з релігією та розповсюдженням атеїзму, не дивлячись на втрату свого основного призначення, зберігали роль культурних центрів в якості музеїв.

В Україні здавна приймали паломників в її святих місцях. І українські паломники відвідували святі місця в далеких від неї землях. Це не був туризм у сучасному розумінні цього поліфункціонального явища. Але в ньому вже були закладені комунікативні, інформативні, інтегративні, соціальні та інші функції туризму. На українській землі, як засвідчують давні літописи і хроніки, побувало багато подорожуючих зі Сходу і Заходу. Крім того, у різних регіонах України збереглися історико-культурні пам'ятки різних релігій та етносів. Яскравим прикладом у цьому сенсі є регіон активного міжнародного паломницького туризму - АР Крим, де зосереджені історико-культурні пам'ятки дохристиянських релігій, ісламу, іудаїзму, караїму, християнства. Вони притягальні, надто привабливі культурними і сакральними осередками для українців, євреїв, кримських татар, караїмів, кримчаків, інших вихідців з України та їхніх нащадків, які проживають нині за її межами. Останніми роками ці люди здійснюють приватні і неорганізовані паломницькі поїздки до місць, пов'язаних з пам'ятними датами, подіями, визначними особистостями їхнього етноконфесійного минулого.

Україна сьогодні має необхідні умови і ресурси для розвитку внутрішнього туризму, перед усім, багату історико-культурну спадщину. Значну її частину складають архітектурні пам'ятки, що збереглися до наших днів, більшість з яких являються культовими спорудами. Два таких архітектурних комплекси - Києво-Печерська лавра і Софія Київська - рішенням ЮНЕСКО включені до реєстру світової культурної спадщини, хоча в Україні ще багато історико-культурних об'єктів заслуговує на зарахування до цієї категорії. У зв'язку з цим надзвичайної актуальності набуває популяризація національної історико-культурної спадщини шляхом включення її об'єктів в інфраструктуру вітчизняного та іноземного туризму. Але попри той незаперечний факт, що православ'я наклало на українську культуру найпомітніший відбиток, обмеження розгляду культових об'єктів лише його пам'ятками є невинуватим. В умовах конституційно закріпленої рівності релігій перед законом важливо не залишити поза увагою духовні надбання інших церков, конфесій, що існують в Україні. Важливе місце в культурі України належить церковним пам'яткам національних меншин. Багато з цих культових споруд є архітектурними пам'ятками загальнонаціонального значення, які не можуть не бути враховані при розробці туристично-екскурсійних маршрутів. Це пов'язано не лише з необхідністю задоволення духовних потреб віруючих: такий підхід забезпечує ознайомлення широких верств населення з маловідомими сторінками історії релігії і одночасно сприяє формуванню культури міжконфесійних та міжнаціональних відносин. Зважаючи на це, можна стверджувати, що історико-культурні пам'ятки, які є об'єктами паломницького туризму, становлять культурну основу людства і роблять вагомий внесок України у скарбницю світової цивілізації.

У зв'язку з цим особливої уваги потребує туристично-екскурсійна робота і розробка відповідних туристичних маршрутів з метою отримання знань про

історію, культуру та релігію в Україні, які є духовними стрижнями національної культури і об'єднуючою основою нації.

Найбільш важливими об'єктами при розробці туристично-екскурсійних маршрутів на території України є численні монастирі і храми, де зберігаються мощі святих та інші реліквії, чудотворні ікони. Цінність цих об'єктів визначається не їх місцезнаходженням (столичні чи провінційні), а мистецьким рівнем. Це стосується як архітектури, так і живописних та скульптурних робіт на біблійні сюжети, створених відомими художниками і невідомими майстрами. Важливими туристичними об'єктами можуть виступати також поховання вищих ієрархів православної церкви.

Отже, регіонами активного міжнародного паломницького туризму в Україні можуть бути:

по-перше, АР Крим, де зосереджені пам'ятки християнства і дохристиянських релігій, іудаїзму, ісламу, караїзму;

по-друге, Умань, Бердичів, Меджибіж, Тараща та інші міста, що пов'язані з історією хасидизму, захороненням цадиків. Їх охоче відвідують тисячі прочан-хасидів з США, Ізраїлю. Хасидизм як духовний феномен українського єврейства, що був своєрідною реакцією на трагічні для євреїв події Хмельниччини і Коліївщини, має стати новою сторінкою толерантних християнсько-іудейських, україно-єврейських взаємовідносин;

по-третє, Галичина, Буковина, Закарпаття — перехрестя західного і східного християнства, латинської і візантійської культур, - регіон, в якому збереглися «святі місця» католицизму, православ'я, іудаїзму, протестантизму, вірменської церкви, ознайомлення з якими матиме не лише туристсько-пізнавальне, а й, насамперед, екуменічно-гуманістичне значення;

по-четверте, низка міст обласного і районного підпорядкування (Вінниччина, Житомирщина, Хмельниччина, Волинь), що відтворюють національну і сакральну культуру княжої доби і середньовіччя (українського бароко), співжиття католицького і православного світу;

по п'яте, знаменитий шлях «від варяг у греки», туристське відтворення якого може привернути історико-культурний інтерес до витоків Київського християнства, до знакових постатей української християнської історії та доленосних подій, пов'язаних із запровадженням християнства; Київ, Чернігів, інші міста центральної України в перспективі розвитку міжнародного туризму можуть і повинні стати, завдяки зосередженням у них історико-культурних і сакральних пам'яток, своєрідним туристським засвоєнням багатой української дохристиянської і християнської культури і духовності [10, с.119].

по-шосте, мальовничі куточки Донбасу – Святогірська лавра на Донеччині та Киселева балка у Луганській області, відвідування яких набуло популярності у 90-і роки минулого століття. Багатовікова історія Свято-Успенської Святогорської Лаври дала світові безліч святих і унікальний історико-архітектурний комплекс, що поєднує природні елементи і творіння рук людських. Нині насельниками обителі не тільки відновлюються і реставруються пам'ятники XVII-XIX століть, але і створюються нові. Нещодавно в Святогірській Лаврі було презентовано цілий історико-архітектурний комплекс, що включає в себе скити, храми, корпуси та інші споруди. Киселева балка - особливо шановане цілюще місце, що знаходиться у

Станично-Луганському районі. За народними переказами, перше зцілення у Киселевій балці сталося над сліпонародженим хлопчиком у 1720 році. На початку 1920-х років, як йдеться в іншому народному переказі, коло дерева «П'яти братів» біля джерела з'явилася Божа Матір, після чого на цьому місці немічні стали отримувати зцілення.

На шляху розвитку міжнародного паломницького туризму в Україні існують певні проблем, серед яких зазначимо наступні:

- інвентаризація і реставрація історико-культурних, сакрально-духовних місць, пам'яток, які приваблюватимуть туристів. Більшість з цих пам'яток, на жаль, перебуває в занедбаному, непривабливому стані.

- створення сучасної цивілізаційної інфраструктури міжнародного паломницького туризму (шляхи сполучення, зв'язок, місця відпочинку).

- підготовка кваліфікованих кадрів (гідів, провідників туристських груп, організаторів туристських маршрутів) із знанням історії, культури, релігії, традицій, звичаїв, обрядів України і народів, які в ній проживали, а також іноземних мов.

- з метою докладнішого вивчення перспектив розвитку міжнародного паломницького туризму, уточнення можливих потоків туристів з конкретних країн, їхніх інтересів і запитів, необхідно встановити контакти з культур-аташе посольств цих країн в Україні (США, Канади, Ізраїлю, Ватикану, Німеччини, Польщі, Швеції, Болгарії та ін.), а також з товариствами, асоціаціями, національно-культурними фондами, конфесійними центрами національних меншин в Україні.

Розв'язання даних проблем мають стати сьогодні невідкладною справою держави, всіх організацій та установ туристичної сфери.

ВИСНОВКИ ТА НАПРЯМИ ПОДАЛЬШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Кожна країна світу робить усе можливе задля збільшення потоку туристів, з метою поповнення державного бюджету та зростання престижу та авторитету держави на міжнародній арені. Важливим різновидом туризму у цьому сенсі може стати паломництво. Його сутність полягає у поклонінні святим місцям. Це поклоніння має релігійний характер і пов'язане із вчиненням богослужінь і молитов біля шанованих святинь. Будь-яке інше відвідування святих місць, не пов'язане з релігійним поклонінням, строго кажучи, не має відношення до канонічного паломництва.

З кожним роком кількість туристів, охочих відвідати духовні і святі місця Україні збільшується з помітним приростом 10-15% щорічно. Це пояснюється, по-перше, релігійними мотивами, по-друге, туристичним інтересом, по-третє, сучасними тенденціями в галузі подорожування.

В Україні функціонує демократичне законодавство про свободу совісті та релігійні організації, яке убезпечує українське суспільство від міжконфесійних конфліктів. Етнічність України збалансовується низкою законодавчих актів, які відповідають стандартам міжнародного, зокрема європейського, законодавства. Це забезпечує міжконфесійну стабільність, гарантує українське суспільство від будь-яких небажаних етноконфесійних трансформацій. Україна може слугувати добрим взірцем країни безпечної і привабливої для міжнародного туризму, зокрема, паломницького.

Шляхом розробки національної мережі паломницьких маршрутів, багато з яких мають міжнародне значення, туристичні фірми України спільно з церковними громадами різних конфесій здійснюють експортування церковної культури як невід'ємної складової національної культурної спадщини. Поглиблення знань про духовну культуру інших країн сприяє більш чіткому усвідомленню своєї національної культурної самобутності. У подальшому авторка має за мету дослідити стан та перспективи розвитку сучасної інфраструктури міжнародного паломницького туризму (шляхи сполучення, комунікації, готельні мережі тощо).

Література

1. Сергійко В.Ф. Свобода совісті – правова гарантія розвитку паломницького туризму/В.Ф. Сергійко//Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. - 2011. – Випуск 11. - С.208-221.
2. География туризма: учебник/кол. авторов; под ред. А.Ю. Александровой. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: КНОРУС, 2009 – 592 с.
3. Биржаков М.Б. Введение в туризм. Издание 9-е, переработанное и дополненное. – СПб.: «Издательский дом Герда», 2007. — 576 с.
4. Козловский И.А. Избранные лекции по теории и практике религиозного мистицизма. – Т. 2. Суфизм. – Донецк: Норд-Пресс, 2010. – 583 с.
5. Любіцева.О.О. Туризмознавство: вступ до фаху : підручник/О.О. Любіцева, В.К. Бабарицька. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 335 с.
6. Мальська М.П. Міжнародний туризм/Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник. - К.: Знання, 2008. – 661с.
7. Кифяк В.Ф. Організація туризму: Навчальний посібник/В.Ф. Кифяк. - Чернівці: Книги ХХІ, 2008. - 344 с.
8. Яроцький П. Л. Паломницький (релігійний) туризм в Україні: перспективи розвитку./П.Л. Яроцький. Релігієзнавство. Навчальний посібник. 2-ге вид. - К., 2004. – 308 с.
9. Свірідова Н.Д., Скорченко Ю.О. Туризм. Словник-довідник: Навчальний посібник/Н.Д. Свірідова, Ю.О. Скорченко. – Луганськ: Вид-во СХУ ім.В.Даля, 2009. – 310 с.
10. Філософія туризму: Навчальний посібник / Авт.-розробники: Віктор Пазенок, Володимир Федорченко; Київський ун-т туризму, економіки і права. - К. : Кондор, 2009. - 265с.

REFERENCES

1. Serhiyko, V.F. (2011), "Freedom of conscience - legal guarantee of pilgrimage tourism" Scientific notes of Kyiv University of Tourism, Economics and Law. Series: Philosophy of Science, Issue 11, p.208-221.
2. "Tourism Geography: Textbook" (2009), count. authors, ed. A.YU. Aleksandrovoyy, 2nd ed., KNORUS, Moscow, p. 592.
3. Byrzhakov, M.B. (2007), "Introduction to tourism", 9th edition, By publishing house Gerda, St. Petersburg. p. 576.
4. Kozlovskyy, Y.A. (2010), "Elected lecture on the theory and practice religious mystytsyzma". Vol 2. Sufyzm, Nord-Press, Donetsk, p. 583.
5. Lyubitseva, O.O. (2008), "Science of Tourism: an introduction to the profession: a textbook", publishing center "Kyiv University", Kyiv, p. 335.
6. Mal's'ka, M.P. (2008), "International tourism", Mal's'ka, M.P., Antonyuk, N.V., Hanych N.M. "International tourism and the service sector: A Textbook", Knowledge, Kyiv, p. 661.
7. Kyfyak, V.F. (2008), "Tourism Organization: Manual", Literary Books XXI, Chernivtsi, p. 344.
8. Yarots'kyuy, P. L. (2004), "Pilgrimage (religious) tourism in Ukraine: prospects for development". (Religion. Textbook), 2nd ed., Kyiv, p. 308.
9. Sviridova, N.D., Skorchenko, YU.O. (2009), "Tourism. Dictionary Directory: Textbook", Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Lugansk, p. 310.

10. "Philosophy tourism: Textbook" (2009), Avt. developers: Viktor Pazenok, Volodymyr Fedorchenko, University of Tourism, Economics and Law, Condor, Kyiv, p. 265.

Данильєва Ю.Г. ПАЛОМНИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ В УКРАИНЕ: ИСТОКИ, ВИДЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ.

В статье рассмотрены особенности организации и перспективы развития паломнического туризма, выявлены его сущность, формы и разновидности, определены активные регионы международного паломнического туризма в Украине, очерчена проблематика, связанная с последующим развитием международного паломнического туризма в Украине.

Ключевые слова: *паломнический туризм, религия, культура, духовность, регионы.*

Daniliyeva, J.G. PILGRIMAGE TOURISM IN UKRAINE: SOURCES, SPECIES, AND PROSPECTS.

In this paper the essence of pilgrimage as a phenomenon of the spiritual and cultural life, reflected especially religious tourism organizations, reviewed the forms and varieties, identified promising areas of international pilgrim tourism in Ukraine, in different regions of Ukraine are preserved historical and cultural sites of different religions and ethnic groups, which have become objects of interest of international tourists. Modern Ukraine's aspirations to European unification humanitarian space, the identification of the Ukrainian nation as the European Community in the socio-political, historical, geographical and cultural dimensions offer the possibility of using elements of experience, the relationship between the state and religious communities around the world. We have outlined the problems associated with the subsequent development of international pilgrimage tourism in Ukraine, noted the need for increased tourism and excursion work and make appropriate travel routes in order to gain knowledge about the history, culture and religion in Ukraine, which is the spiritual core of national culture and unifying foundation of the nation.

Key words: *pilgrimage tourism, religion, culture, spirituality, and the regions.*

Рецензент: **Войтович Л.В.**, доктор історичних наук, професор.

Стаття подана
11.04.2012